

Avanpremieră la apariția unei istorii a ceramicii horezene

Știință și simbol în Ceramica de Horezu - element de patrimoniu UNESCO, volum aflat în curs de apariție, reprezintă o contribuție la procesul de salvagardare a elementului de patrimoniu cultural imaterial UNESCO „Ceramica tradițională de Horezu și tehnicile asociate acesteia”, constituindu-se într-un demers bazat pe retrospecție și introspecție în istoria vetrei de olari ancestrale a Horezului.

Conținutul oferă informații științifice legate de meșteșugul olăritului în zonă, fundamentate pe o bibliografie de specialitate clasică și de actualitate, mărturii ale meșterilor aflați în activitate sau ale celor care și-au încheiat călătoria și misiunea în această lume, rezultatele cercetărilor de teren întinse pe o perioadă de peste două decenii, imaginea unei societăți tributare Fenomenului Horezu, a cărei istorie și ale cărei povești ne transpun într-un spațiu sacralizat prin geniul artistic care păstrează nealterat fondul primar al meșteșugului și se dezvoltă în noi experiențe ale oamenilor care dăruiesc viață lutului.

În rândurile publicate aici, care reproduc *Introducerea* lucrării, veți descoperi peisajul emblematic al Horezului, în ceea ce întruchipează o sinteză a vieții, a experienței creative, a miracolului demiurgic care ne transpune în lumea magică a ceramicii de Horezu.

La Horezu, în județul Vâlcea, se produce una dintre cele mai frumoase și rafinate ceramici românești. Elementele tradiționale, vechile forme și motive menținute de-a lungul timpului, cu ajutorul cunoștințelor și tehnicilor specifice, transformă olăria de aici în obiecte de artă și de civilizație.

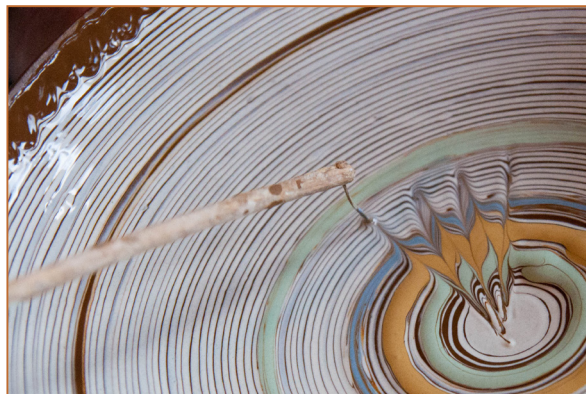
Ceramica tradițională de Horezu, împreună cu tehnicile asociate acesteia, este inclusă, din decembrie 2012, pe Lista Reprezentativă UNESCO a elementelor de patrimoniu cultural imaterial al umanității.

Legenda ceramicii de Horezu se leagă de domnia lui Constantin Brâncoveanu și de ctitoria acestuia, Mănăstirea Hurezi, în jurul căreia a luat naștere și centrul de olărie, destinat a fabrica produse de o calitate superioară care să satisfacă cerințele unei curți domnești fastuoase și, totodată, promotoare a elementelor de cultură definitorii pentru o civilizație medievală aflată la apogeul său în Țara Românească.

De bună seamă, date fiind condițiile naturale oferite de relieful deluros din zonă și de luturile de bună calitate, se poate presupune că olăria datează din perioade istorice mai îndepărtate de secolul XVII, continuând chiar o tradiție neolitică, din Preistorie, evoluând în perioada daco-romană și absorbind ulterior influențele bizantine, spre a ajunge în timpul Brâncovenilor la o transformare și o adaptare datorate filtrării și recontextualizării unor elemente străine de loc, care îi imprimă un caracter de lux, cu particularități aparte. Viziunea olarului țăran suferă, sub influența altor arte, o orientare către noi moduri de exprimare artistică, asumându-și o cale diferită în evoluția de la ceramica de uz comun la rafinamentul stilului brâncovenesc, prezent în arhitectură, pictură, sculptură, arta metalelor, arta broderiei și a tapiseriei sau miniaturile manuscriselor epocii.

Deși bogată în artefacte care dovedesc practicarea ajunsă la un ridicat grad de specializare a meșteșugului olăritului din perioada neolitică (prin dovezile arheologice oferite de culturile Criș, Cucuteni, Boian, Turdaș, răspândite în întreaga Oltenie), analiza etnolingvistică a domeniului demonstrează, ca și în celelalte zone în care meșteșugul a înflorit și s-a perpetuat, puternica influență exercitată de influența romană. Termenii care denumesc noțiuni fundamentale legate de olărit sunt, fără echivoc, de origine latină: *oală*, *olar*, *ulcea*, *ulcior*, *lut*, *roată*, *cuptor* etc., întâlniți atât la populația romanizată de la nordul Dunării, cât și la cea de la sud. Toponimele tributare acestor termeni, prezente în Vâlcea, dar și în multe alte locuri din țară, dovedesc activitatea neîntreruptă într-o anumită arie a meșteșugului: satul Olari (parte a orașului prezent Horezu), Poiana Olarului (din Berești,

județul Gorj), Biserica Olari, Strada Olari, Mahalaua Olari (București) ș.a.

Peste secole, acestor termeni de bază li s-au adăugat împrumuturi lingvistice din vocabularul altor limbi sau cuvinte cu alt sens de bază. Instrumentul folosit în decorul specific horezean s-a numit *gaiță*, aducând aminte de moțul păsării cu același nume, *mălaia* - turta rezultată din presarea semințelor oleaginoase - a devenit structura de pământ sau cărămidă de la baza cuptorului de ars oale, onomatopeicul *gogoloț* (care are și origine slavă) a botezat bulgărele de lut de la care se începe creația, de la maghiari am preluat *taierul*, de la germani, *smalțul*, de la turci, *ciorbalâcul*. Exemplele pot continua exhaustiv, vorbind în baza rezultatelor cercetărilor etnolingvistice despre vasta terminologie din sfera olăritului horezean.

Lucrată cu mâna, pe roată, producerea ceramicii are o știință aparte, cunoscută numai de comunitatea de olari; fiecare meșter are un stil anume, dar toți respectă ordinea operațiilor devenite și ele tradiționale. Până la renașterea într-o formă nouă, superioară, lutul străbate o cale lungă și anevoioasă, intrând într-un parteneriat docil cu mâinile, uneltele și imaginația omului creator de frumos. Dacă pământul este gras și are plasticitate, este săpat, sortat și adus de olar acasă (în trecut în carul cu boi, acum cu tractoare), unde este tocat, hidratat și lăsat la dospit precum un aluat.

Odată procesul încheiat, lutul ascultător este tăiat în turte, care erau frământate cu mâna sau călcate în picioare, cu un mare consum de energie, care implica toată familia olarului. Chiar dacă acum se folosește malaxorul, turtele sunt tăiate în foite tot cu *cuțitoaia* și se transformă în *gogoloți* mai mari sau mai mici, în funcție de ce tip de obiecte decide meșterul să modeleze în ziua respectivă. Planificarea era strictă, căci lutul, nerăbdător acum să fie transformat, nu așteaptă ziua de mâine, se întărește.

Așezat comod pe taierul roții, boțul este pregătit pentru a începe o nouă viață, fiind protagonistul pasiv, beneficiarul și rezultatul unui întreg spectacol, desfășurat cu repeziciune într-o succesiune de mișcări care dovedesc o știință perfectă a modelării formelor și stăpânirea unui cod tradițional de semne și de gesturi, obținută în timp, printr-o practică neîntreruptă. Ca formă predominantă în ceramica de Horezu se impune în prezent taierul. Lucrat în diferite dimensiuni, cu respectarea decorului tradițional, constituie mândria Horezului, punând în umbră alte piese lucrate aici pe vremuri, cum ar fi străchinile cu margini înalte, drepte sau rotunjite, care sunt considerate demodate și nu mai sunt făcute decât de câțiva olari în vârstă. Se lucrează mai puțin decât în trecut și alte forme, dar din considerente practice: ploștile (lipsite de funcție practică acum, căci nu mai sunt mândria chemătorilor la nuntă), ulcioarele (cărora lumea modernă le-a găsit multiple alternative) sau *ciorbalăcele*, piese mult mai greu de executat față de farfuriile de tot felul, reclamând răbdare, experiență și o tehnică perfecționată din partea meșterului.

Dacă *gogoloțul* nu s-a transformat pe roată într-un taier mândru, el poate deveni un castron (mai mic sau mai măricel; un bol, așa cum le numesc cumpărătorii azi), o cană, un vas de flori, o piesă mărunță dintr-un serviciu de vin, țuică sau cafea, o solniță sau o formă mai modernă, care nu se revendică din tradiție, dar are căutare (un sfeșnic, o căsuță, o amforă etc.).

Stropit cu apă înainte de a fi pus pe taierul roții, *gogoloțului*, transformat acum într-o formă cu un nume, într-un vas, i se permite să respire un timp pentru ca apa conținută să se evapore. *Zbicitul* durează o zi sau mai multe, în funcție de temperatura de afară, iar vasele se *împleopează* pe rafturi - se pun „gură în gură”, pentru a se usca fără să se deformeze.

După mici retușuri și după ce este găurit și iscălit (ștampilat), vasul urmează să fie decorat. Primul pas este „albitul cu humă” - angobarea -, care nu lipsește decât în cazul pieselor foarte simple, cum sunt străchinile de târg, care doar se stropesc, cu o pensulă sau cu o perie, cu culori de argilă diluate cu apă. Incizarea (*zgârirea*) cu un instrument ascuțit, tehnică larg răspândită în Preistorie, este mai rară acum, ca și tăierea sau decuparea în pasta crudă, care se folosesc doar în cazul unor anumite piese (cum sunt taierile *încolțurate*, de exemplu).

Decorul cel mai frecvent la Horezu este realizat prin pictarea cu ajutorul cornului de vită și prin utilizarea tehnicii speciale a *jirăvitului* cu *gaița*, ce conferă caracterul unic al acestui fenomen.

Culorile tradiționale sunt obținute din argile colorate de oxizi de fier sau de magneziu. Anumite argile naturale sau calcinate, diluate cu apă, devin angobe colorate în tonuri de ocru, roșu, brun. Aceasta este etapa olăriei care cere cea mai mare iscusință în mânăuirea instrumentelor de lucru, simț al proporțiilor în conturarea modelelor și sensibilitate artistică pentru obținerea unui efect final în care îngemănarea desen - culoare să fie perfectă. Munca artistică la oale reclamă, de obicei, contribuție feminină, deși, de-a lungul timpului, nu puține au fost cazurile în care bărbații s-au întrecut pe ei înșiși la pictat.

Prin cornul de vită cu *țiplă* la capăt (pană de găscă sau de rață tăiată și potrivită cu meșteșug) se scurge culoarea care devine contur fin al modelului sau umple spații, fiind așternută într-un strat subțire care să nu permită cojirea, cu talent și o îndemânare îndelung exersată. Munca migăloasă a olarului face posibilă apariția unei întregi lumi de motive consacrate de tradiție, filtrate de imaginația și sensibilitatea artistului, reconstituind de multe ori un univers al satului românesc care nu mai trăiește decât prin roadele artei sale.

Cocoșul redevine ceasul deșteptător pentru oamenii care trebuie să-și scuture vâlul somnului, să hrănească și adape boii, pornind spre plaiul muncii de toate zilele. *Șarpele* norocos al casei se întinde meandric, garantând protecția, iar *peștele*, simbol al Mântuitorului Hristos și al bunătăților cerești îndeamnă credincioșii spre o viață curată, smerită și activă care le va deschide porțile raiului.

Animalul de povară este onorat și el printr-un model despre care se povestește că a fost inspirat de dărele lăsate pe drum de acesta - *pișatul boului*, numit de olari și *șerpălău* sau *șempălău*, astfel ducându-ne din nou cu gândul la șarpe. Nu este singurul motiv ornamental preluat de țăranul olar și plasat în acest „bestiar” domestic reprodus pe vase, fiind valorificate pictural și părți din corpul animalelor: *coama porcului*, *coada cățelei*, *unghia porcului*, *ochiul boului*. În afară de cocoș, reprezentat în diferite posturi, în pereche sau, mai nou în horă de cocoși, pe taiere apar și *pupeze*, *cuci*, *porumbei* sau simbolul venirii primăverii, *rândunica*.

Lumea motivistică fitomorfă este și ea bogată în reprezentări, care, chiar dacă nu au rolul decorului principal, completează și înfrumusețează spațiul: *bobocul*, *altița*, *spicul grâului*, *lămâița*, *laleaua*, *bobocii*, *teaca de ardei*, *vrejul*, *strugurele*, *porumbul*, *floarea-soarelui*, *ghinda*, *frunza*, *creanga cu frunze*, *iarba*, *brăduțul*, *pomul vieții*. Decorul cosmic înfățișează *soarele* și *stelele* (uneori, antropomorfizate).

Imaginile de zi cu zi din viața omului cuprind gospodăria, cu centrul vieții - *casa* de locuit, cu acareturile ei, cu unelte (*dinții fierăstrăului, cârligul, zăluța, plugul, toporul, furca de tors, fusul, fântâna și cumpăna*), cu embleme ale obiceiurilor tradiționale și sărbătorilor din ciclul vieții: *coroana miresei, batista ginerelui, hora, masca*. Din arhitectura țărănească, motivele care împodobeau stâlpii casei sau ai porții ciopliți de meșteri lemnari au migrat și în ornamentica ceramicii, într-un mixaj deosebit cu cele prezente pe vasele de lut încă din Preistorie - *liniile* (simple, paralele, perpendiculare, oblice), *punctul, romb, triunghiul, pătratul, cercul, rozeta, roțița, lanțul, zig-zag-ul, spirala, valul, unda apei*.

Simbolurile creștine sunt abundente și reproduse cu mare evlavie de truditorii roții: *steaua* care vestește lumii venirea lui Mesia, *crucea* mântuitoare, *biserica* - casa Domnului, *îngerul* care ne ferește de cele rele, *troița* și *icoana* la care omul se descoperă și se închină, punându-și toată speranța în divinitate.

Coroana domnească a început să fie produsă sub influența artelor brâncovenești,

„este de la Mănăstirea Hurezi”, cum afirma fără urmă de tăgadă Eufrosina Vicșoreanu, soția emblematicului olar Victor Vicșoreanu, a cărui artă atinsă de aripa geniului și-a pus în mod fericit amprenta asupra a ceea ce înseamnă olăria horezeană de astăzi.

Jirăvitul, tehnică care definește personalitatea și caracterul unic al ceramicii de Horezu, este un procedeu decorativ care constă în tragerea culorii proaspăt așezate pe vas cu ajutorul cornului, prin deplasarea direcției modelului inițial cu un instrument numit *gaiță* (un băț care are la un capăt un fel de periută din fire de păr de porc sau chiar de porc mistreț). Abilitatea și simțul artistic al meșterilor olari transformă vasele realizate în această tehnică în adevărate bijuterii, cel mai fin motiv realizat fiind *pânza de păianjen*, dar și celelalte fiind la fel de spectaculoase: *coada de păun, aripa fluturelui, spicul grâului, boboci de flori, altițe*.

„Jirăveala asta este complicată, se lucrează ca la ac, pe fir subțire și cere o răbdare extraordinară. Una e să faci modelul cu pensula și alta e să te folosești de gaiță, unde

trebuie luat fiecare firicel în parte.” (Victor Vicșoreanu).

În atelier sau afară, dar ferite de lumina directă a soarelui, vasele decorate se lasă la uscat timp de două-trei zile pentru a se pregăti de proba de foc care urmează. Dacă vorbim despre cuptorul tradițional, putem să ne amintim și despre riscurile pe care și le asumau olarii - nicio producție nu putea ieși teafără integral din această confruntare cu flăcările -, căci așa cum spunea același Victor Vicșoreanu - „noi știm ce facem până la cuptor; de acolo mai departe nu mai știm!”. Cuptoarele electrice pe care mai mulți olari le folosesc astăzi reduc aceste riscuri și temeri.

Cuptoarele tronconice vechi, de suprafață, se construiau din pământ bătut cu maiul (mai apoi din cărămidă), erau împrejmuite cu scânduri (întărite ulterior și cu șine metalice), în jurul lor ridicându-se un fel de țarc din pari legați cu împletitură de nuiel. Diametrul putea ajunge la peste doi metri, iar înălțimea depășea 1,5 m. Vatra cuptorului este divizată în două semicercuri de pământ înălțate (*mălaiele*), cu un șanț la mijloc și altul circular între pereți și vatră (*ocolul*). În porțiunea centrală se așeza grătarul cu un strat de cioburi deasupra, cu rolul de a feri oalele de focul direct.

Chitirea vaselor în cuptor se face cu știință, începând cu cele mai mari care se așază pe margine, farfuriile se așază „brad” cu pod de țigla deasupra, obiectele mai mici pe mijloc, „vărsate” și acoperite cu cioburi. Piese mai modeste, care nu au reclamat un efort prea mare în realizare sunt întotdeauna mai expuse focului, în timp ce creațiile deosebite sunt protejate pe cât posibil în cuptor.

Ambele focuri, cel de *rușală* și cel de smalt, ajung la 900°-1000° C, pentru că în general la primul foc piesele sunt amestecate, și nesmălțuite, care vor fi terminate după acesta, și smălțuite, care vor mai fi arse o dată. Olarii apreciază din experiență temperatura la care s-a ajuns, după cantitatea de lemne pe care o consumă, după aspectul limbilor de foc ce ies deasupra și după examinarea cioburilor care, dacă au devenit vișinii, înseamnă că s-a ajuns la aproximativ 800° C. „Știm când sunt gata, după cum iese focul, după culoarea lui: dacă e mai roșiat, înseamnă că mai trebuie să ardă, dacă e mai alburii, atunci e gata! Ardem cam la 1000 de grade, dar nu putem controla. Finalul este atunci când se limpezesc cioburile și ies purecii de foc deasupra.” (Laurențiu Pietraru).

Odată terminată prima ardere, cea oxidantă, iar vasele s-au răcit, se scot și se separă cele nesmălțuite și marfa de rând (piese decorate simplu, prin stropire) de cele care urmează a fi smălțuite. Smălțuirea propriu-zisă constă în așezarea uniformă, cu ajutorul unei linguri, a unui strat fluid în interiorul și/sau exteriorul vaselor, care opacizează obiectul, modelul ivindu-se în adevărata sa frumusețe abia după ce vasele sunt arse pentru a doua oară, când smaltul se topește la temperatura maximă, vitrificându-se la scurt timp după ce focul s-a terminat. În trecut, se folosea plumbul, dar datorită nocivității sale și a riscului de otrăvire a fost interzis și înlocuit cu smalt ecologic. La cea de-a doua ardere, vasele sunt mai rezistente, fiind deja arse o dată, dar intervine riscul atingerii între ele și lipirea. După răcirea controlată, lentă, vasele sunt gata de a fi sortate și de a începe o altă viață în straie noi și în casă nouă.

Anul 1971 este anul în care Fenomenul Horezu a devenit fenomen „de masă”, ca să ne reamintim un termen des folosit în deceniile trecute, prin crearea unei sărbători dedicate artei ceramicii vâlcene de aici. Astfel, organizatorii Festivalului de folclor „Cântecele Oltului” au avut ideea de a îmbogăți manifestarea culturală cu o secțiune dedicată ceramicii, care s-a transformat în Târgul ceramicii populare românești „Cocoșul de Hurez”, ajuns astăzi, în anul 2023 la ediția cu numărul 51. Receptat foarte bine de public încă de la început, târgul a crescut de la an la an, consacrând olari care au atins excelența în meșteșugul lor și devenind emblemă a universului horezean.

În toată istoria târgului, concursul de creație, spațiu de recunoaștere și de apreciere a valorilor, s-a desfășurat punând în prim-plan criterii definitorii precum: autenticitatea și specificitatea stilistică, originalitatea și măiestria artistică, calitatea tehnică și funcționalitatea obiectelor.

Astfel, legendele Horezului continuă să se țeară an de an și în acest cadru oficial, izvodit pentru oameni și pentru artă, menit să atragă atenția asupra unor noi talente, să impună recunoaștere, să vegheze asupra genuinului în meșteșug și să ne ofere tuturor prinoasele preaplinului sufletului de olar.

Dr. Corina MIHĂESCU,
Cercetător științific I
Patrimoniu Imaterial și Cultură Tradițională - INP

